

Kiss Máté
Szociológiai háttérelmzés a veszélyeztetettség indikátorainak
kidolgozásához
Kockázati tényezők a fővárosban – gyermekvédelmi szempontból

A Szociális és Munkaügyi Minisztérium felkérésére a Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet 2008 őszén, gyakorlati és elméleti szakemberek bevonásával, az érintett tárcák képviselőiből bizottságot hozott létre a veszélyeztetettség problémakörének tanulmányozására. A bizottság feladata, hogy a veszélyeztetettséghez tartozó probléma- és megoldástípusok (az ide sorolható helyzetek objektív sajátosságai és az ezekkel kapcsolatban alkalmazott gyakorlati eljárások) feltárásával a gyermekvédelmi tevékenység különböző szintereire kidolgozottabb és alkalmazhatóbb helyzetértékelő és -megoldási rendszert dolgozzon ki. A bizottsági munka eredményei módszertani háttérként hasznosíthatók a TÁMOP 5.4.1. kiemelt projekt gyermekvédelemmel foglalkozó pilléreiben meginduló modernizációs törekvésekben is. Kiss Máté tanulmánya – noha másik kutatás során készült – ebbe a folyamatba illeszkedik. Közlésével a veszélyeztetettség kategóriájáról megindult szakmai diskurzust is szeretnénk kiterjeszteni és szélesebb alapokra helyezni.

Domszky András

Bevezetés

Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa azokat a tényezőket, amelyek a gyermekvédelmi szakellátás iránti szükséglet szempontjából meghatározó szerepet játszanak a fővárosban. Az elemzés elvégzéséhez azokat a faktorokat kellett megvizsgálni, amelyek a gyermekek és fiatalok szociális biztonságát és morális fejlődését negatívan befolyásolják.

A gyermekvédelmi szakellátás működését tekintve az egyik legalapvetőbb kérdés az, hogy mikor, milyen módon és formában lehet, illetve kell beavatkozni a családok életébe a gyermekek megóvása érdekében. A kérdés megválaszolásához, a gyermekvédelmi feladat azonosításához elsősorban a veszélyeztetettség fogalmát hívják segítségül a szakemberek. Azonban akár a hazai, akár a külföldi szakirodalmat tanulmányozva azt látjuk, hogy messze nem egységesen kezelt fogalommal van dolgunk. Annak érdekében, hogy a budapesti veszélyeztető tényezők tárgyalásánál egyértelművé váljon, mely szempontok határozzák meg, hogy mi minősül ártalmasnak a gyermekek számára, elsőként néhány, a veszélyeztetettség fogalmi meghatározása során felmerülő szempontot említek meg.

A veszélyeztetettség fogalma

Annak ellenére, hogy a veszélyeztetettség az egyik legalapvetőbb és legtöbbször használt kifejezés a gyermekvédelem területén, definiálása, és ebből eredően alkalmazása is számos problémát vet fel. Ezek bemutatásához Szöllősi Gábor: *A gyermekvédelmi probléma mint társadalmi konstrukció* című tanulmánya nyomán emelek ki néhány gondolatot (Szöllősi, 2003).

A törvény szerint a veszélyeztetettség olyan magatartás, mulasztás vagy körülmény következtében kialakult állapot, amely a gyermek testi, értelmi, érzelmi vagy erkölcsi fejlődését gátolja vagy akadályozza. A gyermekvédelmi feladatok meghatározásánál – az előző definíció mentén – elsődleges annak tisztázása, hogy a különböző helyzetek hogyan és miért sorolódnak a gyermekvédelmi problémák közé. Ezt a kérdést két szinten vizsgálom meg, előbb általános elméleti síkon, majd történeti relációban keresve a választ.

A teoretikus megközelítés során alapvetően két, egymással szemben álló nézőpontot azonosíthatunk a veszélyeztetettség meghatározásánál. A pozitivista szemlélet szerint tárgyilagosan meghatározhatók a világban azok a körülmények, élethelyzetek, amelyek a gyermekeket veszélyeztetik. Ebben az esetben tehát az emberi véleménytől és akarattól függetlenül létező tényezőkről van szó, amelyekről kijelenthetjük, hogy egyetemlegesen ártalmasak. Ezzel szemben a konstrukcionista álláspont képviselői úgy vélik: az egyes szituációk közösségi értékvonzatai a meghatározók, vagyis minden a szemlélő, adott esetben a társadalom értékelésén múlik. Gyakorlati szempontból a két megközelítés szintézise¹ tűnik leginkább elfogadhatónak, amely szerint minden társadalmi probléma egy objektív – ellenőrizhető – feltételből és egy hozzá kapcsolódó szubjektív definícióból áll. A gyermekvédelmi problémák így bizonyos objektíve létező sajátosságok, és a hozzájuk kapcsolódó társadalmi konstrukció alapján állapíthatók meg.

Ennek kapcsán érdemes kiemelni, hogy noha a problémák meghatározása jórészt közösségi diskurzus² eredményének tekinthető, könnyen előfordulhat, hogy egyes megfigyelések objektívizálódnak³. E folyamat (objektívizálódás) során számolni kell annak a veszélyével, hogy téves, hibás gondolatok, normák, elképzelések, ok-okozati kapcsolatok rögződhetnek az adott közösségben, és ezeken utóbb nehéz változtatni. Másrészt annak köszönhetően, hogy a

---

¹ Nigel Parton álláspontja (Szöllősi, 2003).

² „A gyermekvédelmi problémát jelölő kategóriák...elsősorban a gyermekvédelmet formáló közpolitikai folyamatban, a folyamat sajátosságaitól befolyásoltan konstruálódnak” (Szöllősi, 2003, p. 76).

³ „...úgy tűnik a szemlélő számára, mintha az értékelés is a dolog immanens tulajdonsága lenne...” (Szöllősi, 2003, p. 76).

veszélyeztető körülmények a világ objektíven létező dolgaiként, az embertől független ható tényezőként jelennek meg, a problémák kiváltása szempontjából elvesz az egyéni, illetve a közösségi felelősség a gyermekvédelmi kérdéseket illetően. Az objektivizálódás tehát jelentősen megnehezítheti a problémák definiálásának körülményeit és akadályozhatja a tényleges megoldások kidolgozását.

Lényeges, hogy szem előtt tartsuk: a gyermekvédelmi problémák meghatározása elsősorban társadalmi konstrukció eredménye. Viszont éppen azért, mert konstrukcióról – közösségi értékítéletéről – van szó, előfordulhat, hogy léteznek/lesznek olyan helyzetek, amelyek a gyermekek számára ártalmasak, de a társadalom nem minősíti őket veszélyeztetőnek.

A fentiek alapján belátható, hogy a gyermekvédelem területéhez tartozó problémák azonosítása során az objektív helyzetek jellemzőit és a társadalmi minősítéseket egyszerre kell figyelembe venni.

A gyermekvédelmi feladatok meghatározásának folyamatát történeti nézőpontból is fontos megvizsgálni, mivel az intézményes célok elsősorban ennek fényében lesznek érthetőek. Egyes szerzők⁴ a gyermekvédelem kialakulását alapvetően az állam kontrolltechnikáinak kiterjesztésével magyarázzák. E nézet szerint a gyermekvédelmi funkciók meghatározásának egyik fő oka annak legitimálása, hogy az államnak legyen egy további eszköze a polgárok magatartásának szabályozására. A modernitásban az állam közvetlen szerepe némiképp módosult, ennek következtében a gyermekvédelmi feladatokat formáló kommunikációba egyes tudományos intézmények is egyre inkább bekapcsolódtak. A magán- és a közügyek különváltak, egyre bővült azon intézmények köre, amelyek a köz nevében szabályozzák az egyének magatartását. A tilalmazott magatartások szankcionálása továbbra is nagyrészt állami monopólium maradt. Ma a „veszélyeztetettség” kategória konstruálása az állam és a társadalom kommunikációja során történik. Közpolitikai folyamatok határozzák meg, hogy a gyermekvédelmi rendszer milyen problémák megoldását látja el, ezekben a folyamatokban pedig az állami álláspont a döntő tényező. Ennek kapcsán az alábbi nehézségeket érdemes végiggondolni.

Elsősorban azok a problémák válnak közüggé, amelyek megfelelő nyilvánosságot kapnak, s ennek hatására politikai napirendre kerülnek. Természetesen a veszélyeztetettség fogalmának társadalmi konstruálásában a gyermekvédelem szervezetei és a társadalom tagjai is részt vesznek, azonban a túlsúly gyakran a politikai döntéshozók oldalán van. Az állam nem mindig azt fogja veszélyeztető tényezőnek minősíteni, amit a társadalom annak tart, ez pedig

---

⁴ Szöllösi elsősorban Nigel Partont említi. (Szöllösi, 2003).

tovább erősíti annak lehetőségét, hogy lesznek/lehetnek olyan helyzetek, amelyek ugyan ártalmatlanok a gyermekek számára, mégsem minősülnek gyermekvédelmi szempontból veszélyeztető körülménynek.

Tovább nehezíti a problémák meghatározását, hogy az állam és a társadalom viszonyának változásai következtében történetileg különböző típusú, részben eltérő alapelveket szem előtt tartó gyermekvédelmi rendszerek alakultak ki, és ezek különböző módon határozták meg, hogy milyen esetekben kell a családok életébe beavatkozni. „...az állam és a család között a gyermekkel kapcsolatban létező hatalommegosztás nem állandó jelenség, hanem olyan dinamikus folyamat, melyet egyebek mellett a politikai, az ideológiai változások, valamint a tudományos nézetek befolyásolnak...” (Szöllösi, 2003, p. 88).

Megfigyelhető továbbá, hogy a családra irányuló közcselekvések nem minden esetben kezelik egységként a családot. A társadalom nem egyformán ítéli meg egy gyermek és egy felnőtt támogatásának méltányosságát, ez pedig azt idézheti elő, hogy adott helyzetben a társadalom segítséget nyújtana a gyermeknek, a szülőnek azonban nem. A szociálpolitika feladata ennek a dilemmának a megoldása, azonban ez nem mindig sikerül kifogástalanul⁵.

Arra is érdemes kitérni, hogy az intézményi célok megfogalmazása a legtöbb esetben inkább a társadalmi körülményekre adott válaszreakciónak, és kisebb részt megelőző intézkedésnek tekinthető, továbbá a már megállapított feladatok lépéshátrányban vannak a társadalmi folyamatok változásaihoz képest. Így fordulhat elő, hogy bizonyos joghézagokkal, szabályozatlan területekkel, illetve már elavult – egyes esetekben kifejezetten káros – szabályozásokkal is találkozhatunk/találkozhattunk a gyermekvédelem területén.

Összességében elmondható, hogy a veszélyeztetettség meghatározása során számos elméleti és gyakorlati problémával kell szembenéznünk. A jövőben nagy szükség van olyan kutatásokra és elemzésekre, amelyek nemcsak a már bevettnek mondható, hagyományos kategóriákat és definíciókat használják, hanem túllépnek egyes társadalmi, illetve szakmai akadályokon, és törekednek arra, hogy teljesebb képet alkossanak a gyermekvédelmi problémák megállapításának tekintetében. A korábbi fejtegetések célja, hogy felhívja a figyelmet arra: a gyermekvédelem területén működő mechanizmusok – azok egyes elemei – nem eredendően adóttak, hanem társadalmi konstrukció eredményének tekinthetők. A területen dolgozó szakemberek személyes felelőssége, hogy változóként/változtathatóként gondoljanak ezen tényezőkre, és céljuk az legyen, hogy olyan állapotot alakítsanak ki, amely a leghatékonyabban tudja segíteni a szakmai feladatok elvégzését. Lényeges lenne a

---

⁵ Példaként említhetjük a gyermek családból történő kiemelését, ami sok esetben nem tekinthető megfelelő megoldásnak sem a gyermek, sem a szülők szempontjából.

közpolitikai folyamatokban a szakmai álláspont tevékenyebb képviselője a gyermekvédelmi problémák körének kijelölése és a területhez kapcsolódó célok és eszközök meghatározásának érdekében.

A megfelelő indikátorok kiválasztásának szempontjai

Amikor döntés születik arról, hogy a gyermekvédelmi szakellátásnak a gyermek védelme érdekében be kell avatkoznia egy család életébe, az eljárást követő dokumentáció során a szakemberek különböző adatrögzítési kategóriák használatával rögzítik az adott intézkedést. Ezek a kategóriák rámutatnak, hogy aktuálisan melyek azok a szakmailag meghatározott legfőbb veszélyeztető faktorok, amelyekkel szemben a szakellátásnak fel kell lépnie. Jelenleg Magyarországon nincs kialakítva olyan kategóriarendszer, amelynek segítségével a gyermekvédelemben részt vevő szervezetek egységesen dokumentálhatnák munkájukat. Az alábbiakban a Fővárosi TEGYESZ nyilvántartási programjának adatrögzítési kategóriáit⁶ teszem közzé, annak érdekében, hogy részletesebb képet adjak arról, mik lehetnek azok a legfőbb faktorok, amelyek veszélyeztető tényezőnek számíthatnak Budapesten.

Lakhatási problémák

1. jövedelem nélküli szülő
2. hajléktalan szülő
3. szülők lakásproblémái

Családszerkezeti problémák

1. különélő szülők
2. elvált szülők
3. egyedülálló szülő
4. élettársal élő szülő
5. megromlott családi kapcsolat
6. árvaság
7. örökbefogadás felbontása

Szülői devianciák

1. a szülő nem gondozta
2. a szülő a fejlődését akadályozta
3. a szülő nem akarja ellátni
4. a szülő nem tudja ellátni
5. a szülő elhagyta
6. a szülő lemondott gyermekéről

---

⁶ Ezeket a kategóriákat a Fővárosi TEGYESZ pszichológusai dolgozták ki.

7. italozó szülő
8. szülői bántalmazás
9. a szülő szabadságvesztése
10. a szülő kriminalitása
11. a szülő prostitúciója

Gyermeki devianciák

1. a gyermek agresszív
2. a gyermek csavarog
3. a gyermek iskolakerülő
4. a gyermek magatartásproblémái
5. a gyermek drogfogyasztó
6. a gyermek bűncselekménye
7. a gyermek prostitúciója
8. öngyilkossági kísérlet

Egészségügyi problémák

1. a szülő betegsége
2. a gyermek betegsége

Egyéb okok

1. a szülő veszélyben van
2. tiltott határátlépés
3. a szülő kiskorú
4. a szülő is gondozott

Fontos kérdés, hogy miután meghatároztuk azokat a helyzeteket, amelyek a gyermekek és fiatalok szociális biztonságát és morális fejlődését negatívan befolyásolják, hogyan tudjuk ezen körülményeket előfordulásuk valószínűsége és jövőbeni alakulásuk szempontjából vizsgálni. Annak érdekében, hogy a különböző veszélyeztető faktorok területi alakulását meg tudjuk határozni, hogy megértsük az adott helyen jelen lévő problémákat és ok-okozati összefüggéseket, a terület megfelelő empirikus leírása szükséges, ehhez pedig megfelelő indikátorokat kell választanunk. Az alábbiakban olyan szempontokat sorolok fel, amelyeket a gyermekvédelem kutatásainak során az indikátorok megválasztásánál érdemes átgondolni⁷.

---

⁷ Az egyes szempontok meghatározásánál Tornai István Gyermekszámlálás című munkáját vettem alapul (Tornai, 2007).

Lényeges, hogy statisztikai szempontból egységesen kezeljük a vizsgálni kívánt területet. A kategóriák kialakítását (indikátorok megállapítását) érdemes más kutatásokhoz igazítani, hogy a későbbiekben a kutatási eredmények összevethetőek legyenek⁸.

Az indikátorok bizonyos formai és tartalmi feltételeknek is meg kell hogy feleljenek. A formaiságot illetően ki kell emelni, hogy a változások nyomon követése érdekében szükséges lenne kialakítani egy módszertanilag egységes, idősoros elemzésre lehetőséget teremtő rendszert. Ez biztosíthatná, hogy olyan területi adatbázisok épüljenek ki, amelyekből korcsoportoknak megfeleltethető információk nyerhetők ki. Ezáltal a gyermekek fejlődését a születéstől kezdve az oktatáson át a munkelő-piaci integrációig bezárólag nyomon lehetne követni. Egy ilyen rendszer kialakításához elsősorban egységes szakmai álláspontra és érdekképviselőre, továbbá megfelelő anyagi támogatottságra lenne szükség.

A formai elemeknél megfontolandó, hogy nemcsak a negatív, hanem a pozitív aspektusokat is érdemes mérni. A negatívumok egyoldalú vizsgálata félrevezető lehet és logikailag téves következtetések levonásához vezethet. A negatívumok hiányát nem lehet egyértelműen pozitívumként kezelni. Azon kutatások során, amelyek bármilyen társadalmi problémát, konfliktust – jelen esetben a veszélyeztetettséget – vizsgálnak, lényeges, hogy olyan indikátorokat is bevonjanak az elemzésekbe, amelyek a területtel kapcsolatos pozitív ismérveket, azok hatásait is magukba foglalják.

Szükség van olyan indikátorok meghatározására, amelyek a különböző – veszélyeztető – területeken képesek felmérni a szóródás mértékét, jelzik az adott jelenség mélységét, szélességét, tartalmát és azt, hogy a gyermek mennyi időt töltött el az adott helyzetben. Ez nagyon fontos szempont, hiszen a problémák meghatározása és az intézményes megoldások kialakítása során egyáltalán nem mindegy, hogy milyen ártalomról beszélünk, ez az ártalom hány éves korban érte a gyermeket, mennyi ideig tartott, és milyen egyéb körülmények voltak rá hatással.

Lényeges, hogy időben következetes, jelentését nem változtató, közösen megalkotott, szakmai konszenzuson alapuló fogalmi rendszert alakítsunk ki, ahol az adott indikátorok minden társadalmi csoport számára azonos jelentéssel bírnak, és így kiküszöbölik az esetleges interpretációs problémákat.

---

⁸ Természetesen ehhez szükséges az adott kategóriát illető egységes szakmai álláspont kialakítása, ennek kapcsán pedig jelentős hiányokkal szembesülünk. Már a mérési egység meghatározásának kérdése is problémákat vet fel, s a helyzetet tovább nehezíti, hogy a vonatkozó törvényi rendelkezések sem egységesek.

Az indikátorok kiválasztásánál további meghatározó szempont, hogy azok alkalmasak legyenek az elkövetkezendő trendek mérésére (ezt egyfelől az előzőekben tárgyalt egységes fogalomhasználat tenné lehetővé), és a kulturális sajátosságokat megőrizve kompatibilisek legyenek a nemzetközi indikátorrendszerekkel.

Tartalmi szempontból Tornai öt vezérlőelvet határoz meg (Tornai, 2007):

1. Leírás elve: az adatok komplex módon adjanak tájékoztatást a területről, de az összevonások ne menjenek az érthetőség rovására.
2. Ellenőrizhetőség elve: az indikátorok segítségével tudjuk vizsgálni (ellenőrizni), hogy mely helyzetek során szükséges a közpolitika megváltoztatása vagy egyéb beavatkozás.
3. Célok kitűzésének elve: olyan számszerűsíthető célokat kell megállapítani, amelyeket egy bizonyos időkereten belül el lehet érni.
4. Elszámoltathatóság elve: társadalmi indikátorok az egyes intézkedések és programok eredményeinek mérésére is szolgálhatnak.
5. Visszacsatolás elve: itt a társadalmi indikátorok azt mutatják, hogy miként haladnak a folyamatok a kitűzött cél felé, jelzik a döntéshozóknak, hogy miként illeszkednek a kezdeményezések az elvárt eredményekhez.

A továbbiakban elsősorban az ellenőrizhetőség elve alapján vizsgálom meg azokat a körülményeket, helyzeteket, amelyek veszélyt jelenthetnek a társadalomban a gyermekek számára, és indokolttá tehetik a beavatkozást a családok életébe. Ezen helyzetek megismeréséhez, bemutatásához olyan kutatásokat és tanulmányokat igyekeztem kiválasztani⁹, amelyek – a lehetőségeikhez mérten – a fenti szempontokat szem előtt tartva vizsgálták a szegénység és a társadalmi kirekesztődés kapcsán a veszélyeztetettség kérdéskörét Budapesten.

Budapest speciális helyzete, veszélyeztetettség a fővárosban

A veszélyeztető körülmények tekintetében az egyes dimenziók vizsgálata során az indikátorok több csoportját különíthetjük el. Alapvetően különbséget tehetünk közöttük aszerint, hogy a társadalmi beilleszkedéshez, illetve a társadalmi léthez szükséges materiális javak (pl. anyagi helyzet, lakáskörülmények) meglétét/hiányát jelzik, vagy pedig a megfelelő érzelmi és mentális fejlődéshez szükséges körülményeket (pl. otthoni nyugalom, családi szeretet vagy szülői devianciák), illetve bizonyos szellemi javak (pl. megfelelő

---

⁹ Elsősorban: Kapitány–Spéder, 2007; Bass et al., 2007; Bass, 2007; Ladányi–Szelényi 2005., Csizmady, 2005. Részletesebben lásd irodalomjegyzék.

gyermeknevelés) meglétét/hiányát vizsgálják. Az előbbi típusba a „jól látható”, inkább előtérben lévő, „objektívebben” megítélhető – és ebből eredően könnyebben mérhető –, az utóbbiba pedig a rejtettebb, szenzitívebb, nehezebben mérhető indikátorok tartoznak.

Az alábbiakban három dimenzió mentén vizsgálom meg néhány olyan indikátort, amelyek az első típusba sorolhatóak. A gyermekvédelmi veszélyeztetettség szempontjából kitérek a szegénységhez¹⁰ kötődő, a lakóhely elhelyezkedéséhez és típusához kapcsolódó és végezetül a családszerkezeti jellemzőkhöz tartozó társadalmi sajátosságokra. Az említett három dimenzió összefügg, kölcsönhatásban van egymással. Ezt az elemzés során is szem előtt tartom. Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a szegénység, a nem megfelelő életfeltételek, illetve az egyes családszerkezeti sajátosságok nagy valószínűséggel ugyan, de nem minden esetben jelentenek veszélyt a gyermekekre nézve, ezért lényeges minden ilyen jellegű elemzés során kihangsúlyozni, hogy elsősorban esélyekről, és nem determinisztikus ok-okozati kapcsolatok vizsgálatáról van szó.

A szegénységben élők jellemzői Budapesten

A megfelelő anyagi helyzet a mai Magyarországon a társadalmi integráció és a jólét egyik legfontosabb materiális előfeltétele. Hiánya az élet számtalan területére átfogóan hat ki, gyakran ellehetetlenítve az egyén (közösségi) létezését. A szegénységet azért különösen fontos vizsgálni gyermekvédelmi szempontból, mivel a gyerekek nem tudnak tenni ellene, ugyanakkor elszenvedik az ezzel a társadalmi problémával járó összes ártalmat, a család szegénysége negatívan hat az ő jövőjükre is.

A szegénységnek különböző típusait határozhatjuk meg¹¹. Beszélhetünk jövedelmi és vagyoni szegénységről, illetve depriváltságról, továbbá mindhárom típus kapcsán vizsgálhatjuk, hogy az adott állapot időtartamának tükrében tartós vagy inkább átmeneti állapotról van szó.

A jövedelmi szegénység határa Budapesten (2004/05-ös vizsgálat alapján) 46 000 forintnál (egy főre jutó, havi nettó jövedelem) húzható meg¹². Ennek alapján a fővárosban élő népesség 11,7%-a minősíthető szegénynek, a tartósan elégtelen jövedelműek közé a budapestiek 6,4%-a tartozik. (Viszonyításképpen: Budapest lakossága 1 696 128 fő¹³, tehát közel 200 ezer fő a pillanatnyi, és kicsit több mint 100 ezer fő a tartósan jövedelmi szegények száma.)

¹⁰ Amint az a későbbiekben kiderül a rendelkezésemre álló források alapján a szegénység három típusát, a jövedelmi, a vagyoni szegénységet és a depriváltságot vizsgálom. A vizsgálat során nagymértékben támaszkodtam Kapitány Balázs és Spéder Zsolt Tanulmányok a budapesti szegénységről című munkájára. (Kapitány–Spéder 2007).

¹¹ Kapitány–Spéder, 2007. (Ezek az adatok a 2004/2005 fordulóján jellemző viszonyokat rögzítik.)

¹² Kapitány–Spéder, 2007.

¹³ Forrás: www.ksh.hu (2007. január 1-jei adat).

A vagyoni szegénység felmérése során a mindennapi élethez szükséges javak, eszközök meglétét érdemes vizsgálni. Ehhez a kutatók olyan indikátorokat választottak, mint a telefon, az autó, a színes televízió, az automata mosógép, az olyan lakás, amelyben van WC, fürdőszoba, a lakás saját tulajdonú, és nem zsúfolt. Továbbá fontos életmódjegynek tartották, hogy a család tud-e évente legalább egyszer üdülni, tud-e havonta legalább ötezer forintot megtakarítani, és végül tud-e rendszeresen új ruhákat vásárolni. Az eredmények azt mutatták, hogy a fővárosi felnőtt népesség 13,9%-a (közel 236 ezer fő) nem rendelkezik elegendő, a mindennapok során használatos vagyontárggyal. A tartós vagyoni szegénység aránya pedig 8,6%-os (150 ezer fő) volt.

A népeiséget jellemző életkörülmények vizsgálatánál érdemes figyelembe venni az objektív körülmények mellett (rendelkezik-e valamivel vagy sem) a kért szubjektív értékelését is. A depriváltság mértékének megállapításánál az egyes vagyontárgyak birtoklásának rögzítése mellett ezt a szempontot is figyelembe vették a kutatók. Az eredmények azt mutatták, hogy a fővárosi lakosság 11,6%-a (közel 200 ezer fő) depriváltnak, 5,5%-a (93 ezer fő) pedig tartósan depriváltnak mondható.

Az eddig említett három szegénységi kategória vizsgálata során megfigyelhető volt, hogy a fővárosi szegények aránya minden esetben alatta maradt az országos arányoknak. Az adatok alapján tehát a budapesti szegénység – a jövedelmi és vagyoni körülmények tekintetében – kedvezőbb helyzetben lévőnek mondható. Azt is érdemes megfigyelni, hogy a szegények, hátrányos helyzetűek társadalmi csoportja nem egységes. A pillanatnyi szegénységi arány mindhárom típus esetében felette van a tartós szegénységi megoszlásnak, vagyis az átmeneti szegénység a főváros esetében inkább jelentősséggel bír. Élete folyamán a társadalom tagjainak jelentős része megtapasztalja a szegénységét. Ez az átmeneti állapot jellemző a budapesti szegények nagy többségére.

A két csoport szerkezetileg eltér egymástól. Az átmeneti szegények esetében gyakran olyan életút-események (pl. válás, özvegyülés, gyermekvállalás, munkanélkülivé válás) állnak a problémák hátterében, amelyek idővel könnyebben változhatnak, megoldódhatnak. Igaz, az is gyakori, hogy az átmeneti szegénység tartós állapotá szilárdul. A tartós szegénység mögötti háttértényezők az esetek többségében nehezen változtathatóak meg (pl. rokkantság).

A továbbiakban olyan társadalmi és demográfiai tényezőket veszek sorra, amelyek alapvetően befolyásolják a szegénység (-típusok) alakulását, és ebből a szempontból kockázati

tényezőknek tekinthetők. Itt kell megjegyezni, hogy a különböző szegénységfajták – jelen tanulmány szempontjából – elsősorban olyan esetekben tekintendők veszélyeztető tényezőnek, amikor gyermekvállalással párosulnak. Az alábbiakban a fővárosi szegénység általános társadalmi, demográfiai jellemzőit mutatom be.

Az iskolai végzettség hatását a vagyoni, jövedelmi helyzetre a budapesti vizsgálatok egyértelműen jelzik: a fővárosban élő szegény népesség döntő hányada nyolc osztályt végzett el, vagy be sem fejezte az általános iskolai tanulmányait. A nyolc osztályt vagy kevesebbet végzettek között a jövedelmi, vagyoni szegények és depriváltak aránya szinte minden esetben közel tízszerese a felsőfokú végzettségűeknek. A tartós szegénység leginkább a maximum nyolc általánost végzetteket veszélyezteti (18–30%), a felsőfokú végzettségűeket szinte egyáltalán nem fenyegeti (0,5–1,4%). Az adatok igazolják, hogy a megfelelő tudásanyag birtoklása jelentős mértékben meghatározza az egyén jövőbeni anyagi körülményeit, kihat a foglalkozás megválasztására, a személyközi kapcsolatok alakítására. Természetesen arról sem szabad megfeledkezni, hogy az anyagi helyzet is korlátozhatja az iskolai karriert, a két tényező kölcsönhatásban van egymással.

A szegény népesség legalapvetőbb problémája a munkanélküliség. Ennek hátterében számos tényező állhat. A foglalkoztatottságot befolyásolja az egyén tudása, demográfiai helyzete, családjának összetétele, illetve a helyi munkaerő-kereslet és a szociális támogatórendszer is. Az utóbbi években romlott a szegények körében a foglalkoztatás, s egyre nagyobbak a bérek közti különbségek. Ezek következményeképp nőtt a családok eladósodottsága, a kikapcsolt közművek aránya és a lakásvesztés fenyegetése.

A munkaerő-piaci státusz tekintetében nem meglepő, hogy Budapesten az inaktív szegénységaránya jóval magasabb, mint a foglalkoztatottaké, ugyanakkor az is kimutatható, hogy az országos eltérésekhez képest kisebbek a különbségek. Az adatok azt mutatták, hogy a tanulmányok befejezése és a munkaerőpiacra való kilépés jelentősen növeli – elsősorban a jövedelmi – szegénységből történő kilépés esélyét. A tanulmányait befejező munkavállalók 20%-a lép ki a jövedelmi szegények köréből. Az is megfigyelhető, hogy a munkanélkülivé válók közel egyharmada jövedelmi szegény lesz, továbbá a jövedelmi arányokhoz képest csekélyebb mértékű, de jelentősnek mondható körökben a tartós vagyoni szegénység és depriváltság előfordulása is. Az eredmények alapján elmondható, hogy a munkanélküliséggel való érintettség 3-4-szeresére növeli a tartós szegénység esélyét.

Foglalkoztatási típusonként kitűnik, hogy míg a segéd munkások jelentős része (45%-48%-a¹⁴) és a szakmunkások egy meghatározó csoportja (13%-32%-a) szegénynek mondható (jövedelmi és vagyoni szempontból egyaránt), addig a vezetők, értelmiségiek és vállalkozók között alig van szegény. A fővárosban a szakmunkások és a betanított munkások között húzódik a „szegénységi törésvonal”. A szakmunkások előnyösebb szegénységgrátával rendelkeznek, míg a segéd munkások egyre inkább leszakadnak. Arra is érdemes kitérni, hogy a tartós szegénységbe való bekerülés és az onnan kikerülés gyakorisága a szakmunkások körében a legjellemzőbb. Ez az a csoport, amelyik leginkább a szegénységi határ mentén „bukdácsol”. Megfigyelhető, hogy a foglalkoztatottak és inaktívak szegénységi arányai közelebb vannak egymáshoz Budapesten, mint az ország egészében. Emellett az is látható, hogy a foglalkoztatotti státusz alapján erőteljesebb a differenciálódás a fővárosban. Tehát az alsó és a felső társadalmi csoportok között nagyobbak a jövedelmi és a vagyoni távolságok Budapesten, mint az országban, és a depriváltság tekintetében is hasonló arányok észlelhetők.

Az inaktív – munkaerőpiacról kiszorult, kivonult – csoportok szegénységarányai sem egységesek. Budapesten a munkanélküliek között a legnagyobb (42%) a jövedelmi szegények aránya, igaz, ez jóval alatta marad az országos adatoknak (62%). A másik leginkább (jövedelmi szempontból) veszélyeztetett csoportba a rokkant-, illetve özvegyi nyugdíjasok tartoznak (35%). A gyesen, gyeden lévők pedig inkább a vagyoni szegénység (26%), illetve a depriváltság (24%) szempontjából vannak kedvezőtlen helyzetben. A tanulók, háztartásbeliek és az öregségi nyugdíjasok viszonylag alacsony szegénységi kockázattal rendelkeznek a fővárosban.

A budapesti szegénységet demográfiai tekintetben több szempontból lehet vizsgálni. A nemek esetében elmondható, hogy míg országos szinten nem beszélhetünk a „szegénység feminizálódásáról”, addig a fővárosban gyakran jelentős különbségek tapasztalhatóak – főként jövedelmi és vagyoni téren – a nők és a férfiak között. A nők sokszor kiszolgáltatottabb helyzetben vannak, és ez leginkább a jövedelmi különbségekben mutatkozik meg. Az utóbbi évek tendenciái alapján az látszik, hogy a tartós szegénységben élő nők aránya szignifikánsan nagyobb a fővárosban a férfiakéhoz képest. Emellett az is megfigyelhető, hogy körükben a szegénységből kilépők csoportja is jelentős.

A Budapesten élők korösszetételét vizsgálva legnagyobb létszámban a 15–64 éves korcsoport tagjait találjuk, ugyanakkor a népesség folyamatos elöregedését lehet tapasztalni.

---

¹⁴ A különböző szegénységtípusok kapcsán eltérő arányokat állapítottak meg a kutatók (Kapitány–Spéder, 2007).

A fővárosi szegénység életkori profilja eltér az országostól. A legnagyobb vagyoni szegénységi kockázat Budapesten is a legidősebbeket érinti, jövedelmi szempontból viszont kockázatuk átlag alattinak mondható. A gyermekek elköltözése és a fix nyugdíj hozzájárul ahhoz, hogy a legidősebb korosztályba tartozók többsége alsó középosztálybeli életet éljen a fővárosban.

A jövedelmi helyzetet és a depriváltságot vizsgálva a középkorúak (30–49 év) átlag feletti kockázata mutatható ki. Ennek hátterében feltehetőleg több rossz kimenetelű esemény (munkanélküli időszak, családi problémák, válás) erre az életszakaszra koncentrálódása állhat. Megfigyelhető, hogy a gyermekvállalás a 30-as évek utánra tolódik, ami növeli a korosztály szegénységi kockázatát. A tartós szegénység a negyvenes éveikben járók körében a leggyakoribb, igaz, vagyoni szegénység tekintetében hátrányaik a korábbi években kezdtek halmozódni.

A húszas évek sokak számára a jövedelmi szegénységből történő kilépést jelenti Budapesten, ugyanakkor vagyoni szempontból helyzetük kedvezőtlennek mondható, mivel még nem volt elegendő idejük a szükséges javak összegyűjtésére.

A budapesti szegénységet elemezve a gyermekkorú népesség nagyarányú szegénységkockázatát lehet megállapítani. A gyermekszegénység kutatásakor a fővárosi vizsgálatok három fő veszélyeztető tényezőt emeltek ki. Ezek a válás vagy a tartós élettársi kapcsolat megszakadása, a további gyermekek (testvérek) születése és a szülők munkanélkülivé válása.

Az egészségi állapot egyszerre lehet oka és következménye is a hátrányos helyzetnek. Az egészség aktív korban történő leromlása jelentős szegénységi kockázatot jelent. Azon fővárosi családok esetében, ahol van tartós betegségben szenvedő családtag, a szegénységi kockázat az átlag közel kétszerese. Ez a tény játszhat közre abban, hogy az idős egyszemélyes és a háromgenerációs családok az átlagnál jóval szegényebbek Budapesten, ugyanis körükben találjuk a legtöbb tartósan ápolásra szoruló beteget.

A fővárosi szegénység profilját tekintve azt láthatjuk, hogy a főbb hatásmechanizmusok az országos folyamatokkal általában egybeesnek. Az iskolai végzettségnek, a munkavégzés típusának, a foglalkozástípusnak és az inaktivitási helyzetnek a szegénységkockázat kialakulása szempontjából jelentős szerepe van. Különbségként érzékelhető, hogy Budapesten a munkaerő-piaci státuszának erősebb a differenciáló szerepe. A dinamikus vizsgálatok azt is

kimutatták, hogy a fővárosban kisebb a tartósan szegények aránya a szegénységből kilépőkhöz képest, ugyanakkor a tartósan szegénységbe lépők aránya magasnak mondható. Azt lehet mondani, hogy Budapesten viszonylag nagy a cserélődés a szegények és nem szegények között. Az átmeneti szegénység állapota jellemzi a szegények többségét, ez pedig a nyitottabb társadalomszerkezetnek köszönhető. Demográfiai viszonylatban a fővárosban jellemzően a két- és többgyermekes családok között húzódik a szegénységi törésvonal. A családszerkezetet vizsgálva pedig kiderül, hogy az egyszülős és a háromgenerációs családok vannak a legrosszabb helyzetben. Az egészségügyi problémák szintén egyértelműen kapcsolódnak a hátrányos anyagi helyzethez. Fontos kitérni rá, hogy ugyan a szegénység alapvetően nem etnikai meghatározottságú, az utóbbi években a szegény népességben belül jelentősen emelkedett a roma népesség aránya. „...a szegénység nem romakérdés, de inkább az, mint korábban...” (Bass et al., 2007, p. 8). A szegénységben élő romák számának és arányának emelkedése elsősorban iskolázottsági és foglalkoztatásbeli hátrányukból, és nem demográfiai jellemzőikből ered. Megfigyelhető, hogy létszámnövekedésük nem járt együtt szegénységük elmélyülésével.

Területi, illetve lakóhelyi alapú veszélyeztetettség Budapest egyes részein

Kimutatható, hogy az eltérő demográfiai helyzet, az iskolázottság és az aktivitás hatásán túl az egyes városrészek önálló szegénységkockázati¹⁵ aktorként, gyermekvédelmi nézőpontból közvetett és egyben közvetlen veszélyforrásként jelennek meg, ezért érdemes velük részletesebben foglalkozni.

Budapest térbeli társadalomszerkezete történetileg a magas társadalmi pozíciójú csoportok centrum¹⁶, és az alacsony státuszú csoportok periféria modellje szerint alakult. Az iskolázott, jól képzett elitcsoportok és a középosztály felső rétegei alapvetően a város központi részein helyezkedtek el. A szegényebb népesség inkább a városkörnyéki területeken, az elővárosok lakótelepein, illetve a belsőbb kerületek egyes lepusztultabb részein volt megtalálható.

Budapesten a kilencvenes éveket megelőzően a társadalmi csoportok közötti szegregáció hullámzó tendenciát mutatott, bizonyos időszakokban erősödött, másokban pedig gyengült. A társadalmi elkülönülés legfőbb jellemzője, hogy a magasabb pozíciójú rétegeknek lehetősége volt a városnak abba a részébe költözni, ahova csak kívántak. Jellemzően saját városrészt vagy városrészeket foglaltak el (többnyire a budai hegyvidék zöldövezeteit részesítették

---

¹⁵ A továbbiakban – mivel forrásaim nem minden esetben tették lehetővé – a szegénységről, szegénységi kockázatról többnyire vagyoni jellemzők alapján írok. Azért, hogy a legkevésbé torzuljon az elemzés pontossága, ahol van a korábban említett további szegénység indikátorokra vonatkozó adatom, külön felhívom erre a figyelmet.

¹⁶ A főváros belső részeiben, főként a budai övezetekben a legmagasabb (30-50%) a jelenlétük.

előnyben), saját iskolai és szolgáltató hálózatot alakítottak ki maguknak, és ezekről a területekről különféle „kizárási taktikákkal” távol tartották az alsóbb pozíciójú csoportokat. Az alacsony státuszúak tehát csak oda „szegregálódhattak”, ahová engedték nekik. Ezek jellemzően azok a területek voltak, ahová más nem akart költözni. Azt lehet megállapítani, hogy a leginkább etnikai meghatározottságú, alacsony iskolai végzettséggel rendelkező, szakképzetlen, alacsony jövedelmű, többnyire idősekből vagy sokgyermekes, jellemzően csonka családokból álló népesség a fenti folyamat során a gazdasági tevékenységek nagy részéből, az oktatási rendszerből és a teljes emberi életet biztosító lakóhelyi körülményekből is ki lett rekesztve. A két csoport elkülönülésének formája is jellegzetesen eltérő. A magasabb státuszú csoportok jellemzően nagy kiterjedésű, térben is összefüggő területeken, az alacsonyabb pozíciójú rétegek pedig inkább kisebb területű, térben össze nem függő szegregátumokban koncentráálódtak.

A globalizáció várostérségi hatásai Magyarországon leginkább a fővárosban érvényesültek. Az 1990-es éveket követően Budapest térbeni társadalomszerkezetét két nagy folyamat befolyásolta. Egyrészt a belső városrészek folyamatos romlását követően a centrum részek státusza alacsonyabb lett, ennek következtében pedig egyre nagyobb mértékűvé vált a város külső kerületeibe, illetve az agglomerációba irányuló népmozgás, a szuburbanizáció. A kiköltözők jellemzően vagy a magas, vagy pedig kifejezetten az alacsony státuszúak köréből kerültek ki¹⁷. A két csoport vizsgálatánál eltérő motivációkat lehet megállapítani. A magasabb státuszú csoportokat inkább az egészségesebb életkörnyezet, a zöldövezetben létesített lakóparkok vonzották, az alacsonyabb státuszú csoportok inkább a fővárostól messzebb lévő, kisebb költségekkel járó lakóközösséget keresték. Az 1990-es években lezajló társadalmi és gazdasági változások hatására a fokozódó megélhetési nehézségek, magas lakbérek és közüzemi díjak következtében a szegényebb lakosság számottevő része elhagyta a fővárost. A társadalmi polarizáció felerősödött, jelentős csoportok váltak „feleslegessé” a munkamegosztás új rendszerében. Ezekre a rétegekre, a rendszerváltás veszteségeire az underclass kifejezést használja a szakirodalom. „Az underclassosodás azt jelenti, hogy miközben az ország „csatlakozik Európához”, a modernizáció fantasztikus vívmányain keresztül számtalan szállal kapcsolódik a világhoz, az ország lepusztult régióiban, sőt a fővárosának kellős közepén megjelenik a «harmadik világ»” (Ladányi–Szelényi, 2005, p. 13). Másrészt a rendszerváltást követően erősödött fel Budapesten a „city”-képződés is, amely az előbb bemutatott folyamatok következtében történt változásokra részben enyhítőleg, részben fokozóan hatott. A városközpontokban új irodaházak, szállodák, bevásárlóközpontok épültek, mindezek mellett pedig az egyes városrehabilitációs programok hatására lakás és házfelújítások kezdődtek a belvárosban. Ezek a folyamatok hozzájárultak ahhoz, hogy a jobb

---

¹⁷ A kiköltözők többsége falusi származású, alacsonyan képzett, roma etnikumú, városi munkahelyét elvesztő csoportba tartozik. Ők többnyire az agglomeráción kívüli falvakba települnek le.

módú városi lakosság egy része a belső városrészekben maradjon (dzsentifikáció), továbbá az egyes városrehabilitációs programok felerősítették az alacsonyabb státuszú társadalmi csoportok külső kerületekbe, illetve az agglomerációba történő vándorlását¹⁸.

Végeredményben az 1990-es évtized vándorlási folyamatait a főváros jelentős létszámvesztéssel zárta. A lakónépesség közel 242 ezer fővel lett kevesebb¹⁹. Ezzel párhuzamosan az agglomeráció népessége 105 ezer fővel nőtt. Az állandó elvándorlás mértéke az utóbbi években megemelkedett. A fővárost elhagyók többsége (65%) Pest megyében telepedett le. Az elvándorlók társadalmi jellemzői alapján azt lehet megállapítani, hogy Budapestet többségében a nehezebb helyzetben lévő, gyermekes családok hagyják el. Ezen folyamatoknak köszönhetően a főváros társadalma nagymértékben előregedett²⁰. Az agglomeráció északnyugati és nyugati területei a klasszikus középosztálybeli szuburbanizáció célállomásai²¹, a keleti, délkeleti területek és az agglomeráción kívüli részek pedig inkább a szegénységi szuburbanizáció célterületeinek tekinthetők.

A fővároson belüli vándorlás vesztesei a belső pesti kerületek (V., VI., VII., VIII., IX., X.), nyertesei pedig a külső pesti kerületek (XVI., XVII., XVIII., XX.) voltak. A lakosok száma a belvárosi kerületekben csökkent leginkább, az itt található lakások száma is hasonló tendenciát mutatott. A belső mozgások három típusát lehet meghatározni, elsőként a peremkerületekbe a központi városrészekből történő népességáramlást. Ez a folyamat a legjelentősebb. Másodsorban a magas presztízsű közép-budai, illetve dél-pesti kerületek kölcsönös lakosságcsereje figyelhető meg, harmadrészt pedig a város középső részén elhelyezkedő kerületekbe való belső, és peremkerületek felőli áramlást. Az utóbbi két folyamat kevésbé bizonyult jelentősnek.

A gyermekvédelmi szempontból leginkább veszélyeztető területeket vizsgálva ki kell emelni, hogy a különböző etnikumok térbeli elkülönülése is rendkívül hangsúlyos Budapesten. A társadalmi és etnikai különbségek szoros kapcsolatban vannak egymással. A fővárosban az alacsony státuszú roma népesség van leginkább hátrányos helyzetben. A szegény roma lakosság jellemzően a belső pesti kerületek slumosodó régi állami bérlakásaiban telepedett le,

---

¹⁸ Ezt jórészt alacsonyabb státuszú népességnek otthont adó bérlakásállomány radikális csökkenése váltotta ki. 2002-re a 400 ezres bérlakásállomány 74 ezerre apad a fővárosban (ez kevesebb, mint az összes lakásállomány 10%-a). Ezek a lakások többnyire Belső-Erzsébetváros, Külső-Ferencváros, Külső-Józsefváros és Belső-Angyalföld területén találhatóak.

¹⁹ Forrás: A budapesti agglomeráció vándorlási folyamatai, 2001.

²⁰ A város fejlődését sok szempontból ezek a demográfiai folyamatok akadályozzák. Az időskorúak beruházási kedve és anyagi lehetőségei is meglehetősen korlátozottak.

²¹ Ezek a családok elsősorban az egyre erősebb egészségromboló hatások, a környezeti kiadások alacsony szintje, a tornaterem nélküli iskolák, a zöldterületek és a sportolási lehetőségek hiánya miatt költöznek az agglomerációba. Ezen tényezők kapcsán a főváros és az agglomeráció viszonylatában Budapest veszélyeztető szerepének növekedését és taszító hatását lehet megállapítani.

arányuk a kilencvenes évek közepéig dinamikusan növekedett. Egyes kutatási adatok²² ezt követően is a gettósodási tendenciák folytatódását, a lakóhelyi és iskolai szegregáció erősödését mutatták ki ezekben a városrészekben.

A budapesti etnikai szegregáció és slumosodás kapcsán egy olyan öngerjesztő folyamatról beszélhetünk, amely során egy építészeti és fizikailag leromlott állagú, túlszűfolt terület jön létre, ahol többségében halmozottan hátrányos helyzetű, a többségi társadalom által kirekesztett csoportok koncentrálnak. Az így kialakult közösséget eltérő szubkultúra és identitás jellemzi. Területileg ezek a folyamatok a főváros eleve gyenge minőségű lakásállománnyal rendelkező környékein, elsősorban a VIII. és a IX. kerület külső részein mentek végbe.

Az 1990-es évek közepétől a gettósodási folyamat újabb szakasza kezdődött Budapesten. A középosztályosodó roma családok elköltöztek a belső-pesti slumosodó övezetektől, a helyükre új csoportok kerültek. A lelegelesettebb roma családok koncentrációja mindinkább fokozódott a legleromlottabb városrészekben. A gettósodás üteme felgyorsult. A slumosodás következtében az olyan deviáns jelenségek, mint a bűnözés, a prostitúció és a kábítószerhasználat egyre inkább terjedtek ezeken a területeken. Az önkormányzatok nem tudták hatékonyan kezelni a problémákat, ráadásul intézkedéseik sokszor a tartósan leszakadók kirekesztésének irányába hatottak. Ezt a korábban már említett, különböző városrehabilitációs intézkedések sajátosságai is alátámasztják. Ezek a programok ugyanis a legtöbb esetben inkább az ingatlanpiaci értéket, semmint a társadalmi szempontokat szem előtt tartva valósultak meg. A nagymértékű bontások és átépítések szociális célt ritkán szolgáltak, sokszor az adott területen élő szegény lakosság kiszorításával és a jobb módú családok beköltözésével jártak. A középső-józsefvárosi városrehabilitáció során például a „kitelepített” lakástulajdonosok választhattak a lakásuk piaci árának megfelelő anyagi megváltás, vagy hasonló értékű ingatlan között, azonban a helyben maradás alternatívája esetükben nem merült fel²³. Sajnálatos, hogy a programok hatására nem az etnikai gettóban élők száma, hanem a gettóképződés formája változott meg. Az egyre nagyobb – főként a belső pesti kerületekben elhelyezkedő – etnikai gettó széttöredezett, a legszegényebb roma családok a városszéli szegénytelepekre, lakótelepekre vándoroltak. A társadalmi és etnikai csoportok térbeli elkülönülése tovább erősödött. A fővárosra ma a nagyobb számú, de jóval kisebb területű, a korábbinál homogénebb összetételű etnikai gettók jellemzőek. Ez az állapot valószínűleg átmenetinek tekinthető. A kutatók szerint a jövőben fokozódni fog a szegény és képzetlen roma népesség fővárosba történő áramlása, így az etnikai gettók térbeli koncentrációja ismét erősödik majd.

---

²² Ladányi, 2005.

²³ Tomay, 2006.

A fentiek alapján látható, hogy a fővárosi szegény népesség gyakran meghatározott városrészekben koncentrálódik. Az egyes kerületeket összefogó övezeteket többféle szempontból is meg lehet határozni, az alábbi csoportosítás a szegénységárányok bemutatásának lehetséges példája²⁴:

Belbuda: I., II., XI., XII. kerület

Észak-Budapest: III., IV., XV. kerület

Belváros: V., VI., VII., VIII. kerület

Belső kerületi gyűrű: IX., X., XIII., XIV. kerület

Dél-Budapest: XX., XXI., XXII., XXIII. kerület

Kelet-Pest: XVI., XVII., XVIII., XIX. kerület

Természetesen a fenti csoportosítás esetén sem lehet homogén egységekről beszélni, de ez sajnos bármilyen más csoportosítás esetében fennáll. Az adatok alapján²⁵ Belbuda és Észak-Budapest szegénységi kockázata (jövedelmi, vagyoni szegénység és depriváltság szempontjából is) bizonyult a legalacsonyabbnak. A vagyoni szegénység és depriváltság kockázatának szempontjából leginkább átlag feletti arányokat mutató területek a Belvárosra és a Belső kerületi gyűrűre voltak leginkább jellemzőek. Ezeken a területeken volt a legnagyobb a vagyoni szegénység aránya. A déli és keleti területek szegénységárányai nagyjából az átlag körül mozogtak, igaz, az utóbbi években erősödtek.

A fővárosban lakók 18%-a kilátástalannak ítélte, hogy változtatni tudjon jelenlegi lakókörülményein²⁶. Akik így nyilatkoztak, azok jellemzően az alacsonyabb státuszú, szegényebb népesség által lakott IV., VIII., IX. és X. kerületekben élők közül kerültek ki.

Nemcsak a lakóhely területi elhelyezkedése, hanem annak típusa és ezzel összefüggésben minősége is olyan indikátornak tekinthető, amely lényegesen meghatározza az egyén – legyen az felnőtt vagy gyermek – életkörülményeit. Az előzőekből láthatóvá vált, hogy az alacsonyabb státuszú, társadalmi szempontból leginkább veszélyeztetett (gyermekvédelmi szempontból leginkább veszélyeztető) csoportok elsősorban leromlott, önkormányzati tulajdonban lévő bérlakásokban élik életüket. Kutatások gyakran foglalkoznak azzal a kérdéssel, hogy ezen rétegek fővárosi lakótelepeken²⁷ történő előfordulása vajon milyen arányúnak mondható.

---

²⁴ Forrás: Kapitány-Spéder, 2007.

²⁵ Forrás: Kapitány-Spéder, 2007.

²⁶ Forrás: Bass, 2007.

²⁷ A budapesti lakásállomány egynegyede paneles lakótelepeken található, a lakosság közel 23%-a (közel 460 ezer ember) él ezeken a területeken (Csizmady, 2005).

A szocialista lakáspolitikáinak köszönhetően Budapesten igen változatos társadalmi összetételű lakótelepek jöttek létre. A jobb fizikai adottságú lakótelepeken (pl. Római úti lakótelep) magasabb státuszú népesség rendezkedett be, a város külső részein épült lakótelepeken pedig (pl. Csepel) alacsonyabb pozíciójú csoportok telepedtek meg. Mindezek mellett azt is fontos megjegyezni, hogy a fővárosi lakótelepek nem nyújtottak otthont sem a legmagasabb, sem a legalacsonyabb társadalmi státusszal rendelkező rétegeknek.

A lakótelepeken épült lakások többnyire kisméretűek, ugyanakkor viszonylag magas szobaszámúak. Minőségi mutatóik miatt e lakások hosszú távon csak a korlátozott lehetőségekkel rendelkező közép-, illetve alsóbb osztályok csoportjai részére jelentenek elfogadható otthont. Ma a fővárosi lakótelepek jól látható fizikai hiányosságai mellé kevésbé látható, ám egyre súlyosbodó gazdasági és társadalmi problémák társulnak. A budapesti lakótelepek környezete sok esetben elhanyagolt, az épületek folyamatos javításra szorulnak. A kutatók megfigyelték, hogy jelentős különbségek vannak lakótelepek között aszerint, hogy mekkora méretű az adott telepen élő közösség, továbbá, hogy a tagok milyen kapcsolatban vannak egymással. A kisebb létszámú lakótelepeknek, ahol szorosabbak a közösségi kapcsolatok, a környezete is rendezettebbnek mondható, az emberek jobban odafigyelnek egymásra, itt tehát kevesebb gyermekeket érintő veszélyeztető tényezőt kell számításba venni. Ezzel szemben a nagyobb létszámú, heterogénebb, személytelenebb lakótelepek esetében a nagyobb társadalmi feszültségek következtében több problémával, az ott lakók gyakori konfliktusaival számolhatunk.

Néhány lakótelep esetében (pl. Szigony utcai lakótelep, a Havanna és Békásmegyér egyes részei) a fizikai leromlás és az ott élők társadalmi státuszának süllyedése slumosodáshoz vezet. Az öngerjesztő folyamat a lakótelepet olyan szociális csapdává alakítja, ahonnan nincs menekülés. A magas fenntartási költségek (pl. nem korszerű távfűtési rendszer) miatt a családok sok esetben eladósodnak, még inkább elszegényednek. Ezeken a lakótelepeken a díjhátralékos családok száma egyre nő, a slumosodás folyamata egyre mélyül, gyarapszanak a közösségi konfliktusok, gyakoribbá válik a bűnözés. Az alacsony státuszú lakótelepek helyzete az ott élők tehetetlenségéből eredően kilátástalannak tűnik. A magasabb státuszú csoportok az esetek többségében elszivárognak ezekről a területekről, helyükre újabb alacsony státuszú népesség áramlik, így egyre fokozódik ezeknek a területeknek az etnikai és társadalmi szegregációja.

A fentiek ki kell egészítenünk azzal, hogy a fővárosi lakótelepek külső hasonlóságai ellenére egyáltalán nem egyformák. Jelentős különbségeket lehet kimutatni a lakások

célcsoportjai, a népesség társadalmi összetétele, a szegregáció előrehaladottsága és a lakások ingatlanpiaci helyzete alapján. Jelen tanulmány szempontjából az alacsony státuszú, jellemzően a város perifériáján elhelyezkedő lakótelepekkel kapcsolatos társadalmi folyamatokra érdemes felhívni a figyelmet. Ezek azok a területek, ahol leginkább szükséges a beavatkozás a már megindult szegregációs folyamatok és a slumosodás megállítása érdekében.

Összességében azt láthatjuk, hogy a főváros térbeli társadalomszerkezete folyamatos változásban van. A jövőbeni tendenciákat nehéz megjósolni. Az egyenlőtlenségek további éleződése, a magas és az alacsony státuszú csoportok területi koncentrációi komoly konfliktusokhoz vezethetnek, főként mivel a különböző csoportok egyre inkább eltérő mértékben jutnak hozzá a térbeli gazdasági, infrastruktúrális és szolgáltatási előnyökhöz. Azt kellene elérni, hogy a gazdasági potenciál növekedése és a regionális szerepkör erősödése mellett Budapest olyan élhető várossá váljon, ahol a szegényekkel, a kisebbségekkel való szolidaritás valósággá tud válni.

Családszerkezeti jellemzők és gyermekvállalási hajlandóság a fővárosban

A korábbiakban már volt arról szó, hogy a gyermekvédelmi veszélyeztetettséget az eddig említett dimenziók vizsgálata során leginkább közvetett hatásként lehet vizsgálni. Láthattuk, hogy az alacsonyabb társadalmi státuszú csoportok jövedelmi, vagyoni, depriváltsági és lakóhelyi jellemzői olyan életkörülménynek tekinthetők, amelyek akadályozzák a többségi társadalomba történő integrációt. Azonban ahhoz, hogy megállapítsuk, ezek a sajátosságok milyen formában és mértékben veszélyeztetik a budapesti gyermekkorú népességet, azt is meg kell vizsgálni, hogy a családszerkezeti struktúrák és a gyermekvállalási hajlandóság milyen szegénységi kockázatot jelentenek a fővárosban.

A háztartásnagyság és -szerkezet olyan demográfiai tényezők, amelyek az anyagi körülményeket, így a gyermekek szociális biztonságát jelentős mértékben befolyásolják.

Budapesten a nagy (öt fő vagy annál nagyobb) háztartások rendelkeznek átlag feletti, elsősorban jövedelmi, továbbá vagyoni szegénységkockázattal. A vagyoni szegénységet vizsgálva kimutatható, hogy az egyszülős családok (többségében anya és gyermeke, gyermekei) vagyoni kockázata is igen jelentős. Ezek a családok minden szempontból kritikus szegénységi helyzetben vannak. Vagyoni szempontból csak az idősebb egyedül élők szegénységi arányai hasonlóak hozzájuk. A többgenerációs családok anyagi kockázata szintén átlag feletti. Az adatok alapján a háromgenerációs együttélés a fővárosban általában

kényszerhelyzetnek tekinthető. A gyermekes nukleáris családok nincsenek az átlagosnál rosszabb helyzetben.

A rendszerváltozást követően a termékenység radikálisan visszaesett Magyarországon. A gazdasági, társadalmi átalakulás a családok nagy részében az anyagi helyzet romlásával járt, és kedvezőtlen körülményeket teremtett a gyermekvállaláshoz. Az anyagi és társadalmi egyenlőtlenségek megnöttek, a relatív és az abszolút szegénység is nagymértékben terjedt. A női munkavállalók egyre nagyobb számban jelentek meg a munkaerő-piacon. Ezek a folyamatok együttesen idézték elő a gyermekvállalási kedv jelentős csökkenését. A fővárosban napjainkban is tapasztalható alacsony gyermekvállalási hajlandóság jelentős mértékben befolyásolja a népességcsökkenést.

Az 1990-es éveket követő változások nagy veszteséget okoztak a gyermekek számára. Relatív anyagi pozícióik folyamatosan romlottak, szegénységkockázatuk pedig megduplázódott. Tehát a gyermekvállalási hajlandóság visszaesése mellett a gyermekek általános helyzete is romlott. Ugyanakkor a leginkább hátrányos helyzetű társadalmi csoportokat tekintve a születési kedv továbbra is átlag feletti maradt²⁸.

A gyermekek születése sok esetben a családok elszegényedésével jár együtt, mivel általában csökken a család jövedelme, kiadásai pedig megnőnek. Budapesten az országos tendenciától eltérően az egy- és kétgyermekesek a jövedelmi/vagyoni viszonyokat tekintve nincsenek rosszabb helyzetben, mint a gyermektelenek. A „demográfiai szegénységi törésvonal” a fővárosban a két- és a többgyermekesek között húzódik. A dinamikus vizsgálatok azt is kimutatták, hogy vagyoni szempontból már az első gyermek születése is jelentős szegénységkockázatnak tekinthető Budapesten, de ezek az eredmények a jövedelmi szegénység és a depriváltság kutatásánál nem ismétlődtek meg. A fővárosi sajátosságokat több tényezővel lehet magyarázni. Egyfelől jobb a munkaerő-piaci lehetőségek, így a gyermek születését követően könnyebben megoldható a bevételek növelése. Másrészt a bölcsődei ellátottság is kedvezőbb a fővárosban, így a kisgyermekes anyák hamarabb munkába tudnak állni. Mindemellett a budapesti nőkre inkább jellemző a halasztó gyermekvállalás, illetve kisebb számú gyermek vállalása. Itt ki kell emelnünk azt a korábban már említett, tipikusnak mondható együttjárást, mely szerint a szegény családokra az átlagosnál nagyobb gyermekszám jellemző, ez pedig halmozottan hátrányos helyzetüket egyre inkább „megszilárdítja”. Érdeemes megvizsgálni, hogy a magas gyermekszám mennyiben oka, illetve mennyiben következménye a szegénységnek. Az előző esetről a fentiekben már volt szó, a továbbiakban az utóbbi lehetőséggel foglalkozunk.

---

²⁸ Spéder, 2003.

A szegény népesség nagyobb gyermekvállalási hajlandósága leginkább hagyományos közösségi értékekkel magyarázható. Továbbá megállapítható, hogy a családok gyermekszáma a szülők szociális helyzete, testvérszáma mellett leginkább a tervezett gyerekszám hatására alakul. Megfigyelhető, hogy az alacsony státuszú családok döntő többsége több gyermeket tervez az átlagnál, ráadásul ezt a tervezett számot gyakorta felülmúlja²⁹. Az ő esetükben a családtervezés sokszor megalapozatlan, így az új gyermekek születésével általában romlik a család amúgy is kedvezőtlen anyagi és szociális helyzete. Az alsóbb jövedelmi osztályba tartozó anyák jellemzően az átlaghoz képest öt évvel korábban, túl fiatalon szülik meg első gyermeküket. Fiatal koruk (nem megfelelő érettségük) okán gyakran nem tudják tartani az eltervezett gyerekszámot, illetve sokszor nem is terveznek előre.

A családok gyermekszámát alakító tényezők vizsgálata során ki kell emelni a vallásosság szerepét. Azokban a családokban, ahol a szülők vallásosak, lényegesen magasabb a tervezett és a ténylegesen megszülető gyermekek száma. A tradicionális értékrend és a vallás jellemzően összekapcsolódik. Ez a két tényező a szegény népességet illetően leginkább a roma családok gyermekvállalási hajlandóságát befolyásolja a fővárosban.

A párkapcsolat létesítése lehetővé teszi a háztartásbeli kiadások gazdaságosabb kezelését, és jövedelmi szempontból pozitív hatással van az érintetteknek. A kapcsolat megszakadása értelemszerűen az esetek többségében a fentiekkel ellentétes irányba hat. Kutatási eredmények³⁰ igazolják, hogy a párkapcsolatot létesítők átlag felett találhatók a jövedelmi szegénységből kilépők körében (igaz, a vagyoni szegénységet és a depriváltást illetően ez az összefüggés már nem ismétlődik meg).

Az adatokból az is kiderül, hogy a válás és a párkapcsolat felbontása egyértelműen az elszegényedés és depriválódás irányába hat. Az elváltak és párkapcsolatot megszüntetők körében a jövedelmi és a vagyoni szegénységbe belépők aránya az átlag kétszerese, a depriváltak aránya pedig az átlag másfélszerese. Az egyedül élő elváltak nehéz helyzetében valószínűleg az is szerepet játszik, hogy többségük a korábban említett egyszülős család kategóriájába is beletartozik. Ez utóbbi csoporthoz hasonló helyzetben vannak az özvegyülést követő családként csonkává vált családok. Igaz, az ő helyzetüket enyhítik az olyan szociális juttatások, mint az árvasági pótlék és az özvegyi nyugdíj.

---

²⁹ A szegény népességbe tartozó, alacsonyan iskolázott anyák 40-60% nem szándéka szerint szüli meg gyermekét. (Bass, 2007).

³⁰ Kapitány–Spéder, 2007.

Érdekes eredmény, hogy az élettársi kapcsolatban élők szegénységaránya szintén átlag felettinek mondható, meghaladja a házasságban élők és az egyedül élők (nem elváltak) arányait is. A kutatók szerint ez elsősorban arra utalhat, hogy ez a fajta kapcsolattípus mindmáig leginkább a társadalom legszegényebb csoportjaira jellemző. Megfigyelhető, hogy az élettársi kapcsolat a jobb módú családokban nagyobb eséllyel alakul házastársi kapcsolattá.

A fővárosban egyre nagyobb a szülői háztól elköltözött, de még nem párkapcsolatban élő fiatalok száma. Ehhez fűződő új jelenség, hogy a nőtlenek és hajadonok szegénységi kockázata az utóbbi években egyre inkább megnőtt.

A kirekesztés mutatói, a halmozott hátrányos helyzet az utóbbi években a legszegényebb gyermekes családok körében jelentkeztek leghangsúlyosabban. A segélyezés szabályai sűrűn változtak, többnyire szigorodtak, ennek következtében sokan kimaradtak a segélyezési rendszerből, illetve az új módozatok a nagycsaládosok helyzetét inkább rontották, mint javították. A jóléti ellátások csökkenésének hatására a gyermekek jóléte ismét egyre inkább a szülők munkaerő-piaci helyzetének és a család demográfiai jellemzőinek függvényévé vált.

A szocializáció során a család szerepe a leginkább meghatározó. A szocializációt pedig a család szociális státusza alapvetően befolyásolja. Különösen a korai életkorban a család a legfontosabb láncszem az egyén és a társadalom között. A családi előnyök és hátrányok a szocializáció következtében automatikusan a gyermeket meghatározó jellemzőkké válnak. Mindezek mellett szem előtt kell tartani azt is, hogy a szociálisan hátrányos helyzet nem feltétlenül veszélyezteti a kiskorút, továbbá a kedvező helyzetű társadalmi rétegekben is lehet találkozni veszélyeztető tényezőkkel. A veszélyeztettként nyilvántartott kiskorúak családjaira többnyire a nagyobb családnagyság és az atipikus családi struktúra jellemző, igaz, azt is láthattuk, hogy ezeket a szociális helyzet sokszor befolyásolja.

A budapesti szegénységet vizsgálva a fentiek alapján elmondható, hogy a szociális helyzet a fővárosban nagyon sok tényezőtől függ, és az idő múlásával nagymértékben változhat. A kutatási eredmények³¹ azt mutatták, hogy a budapesti családok életében a szegénység gyakran bizonyos életciklusokhoz, jellegzetes életeseményekhez köthető, nem tekinthető állandó életkörülménynek. Erre azért fontos odafigyelni, mivel a gyermeki szocializáció bizonyos szakaszaiban más és más tényezők játszanak meghatározó szerepet. „Lehetséges, hogy a terhesség során a jó táplálkozás, csecsemőkorban a kommunikáció gazdagsága, iskoláskorban pedig, mondjuk, a kulturális javakhoz való hozzáférés fontossága lesz a döntő" (Bass, 2007, p. 6). Ezért ahhoz, hogy a gyermekeket leginkább veszélyeztető tényezőket minél pontosabban

---

³¹ Kapitány–Spéder 2007.

meg tudjuk állapítani, lényeges megvizsgálni, hogy a gyermeki fejlődés bizonyos szakaszaiban mely tényezők játszanak döntő szerepet.

A terhesség alatt a gyermek szempontjából meghatározó a kismama életmódja, táplálkozása, káros szokásai, munkakörülményei és további, a szociális helyzetét meghatározó tényezők. Az egészséges gyermek születéséhez szükséges feltételek a szegényebb családokban gyakran nem megfelelő mértékben, formában biztosítottak. A csecsemők születési súlya szignifikáns különbségeket mutat a szülők iskolai végzettsége és anyagi helyzete szerint³². Az alacsony születési súly szignifikáns kapcsolatban áll az anya dohányzásával és alkoholfogyasztásával is, továbbá jelentős mértékben befolyásolhatja a gyermek szellemi képességének alakulását. Utóbbiban a biológiai tényezőkön túl egyéb szocializációs tényezők is szerepet játszanak. A születési súly mellett a nevelési- gondozási körülmények is lényegesen befolyásolják a gyermek intellektuális fejlődését. Az alacsonyabb státuszú családokban kimutatható, hogy az édesanya jellemzően rövidebb ideig szoptatja gyermekét, továbbá a gyermekkel végzett közös tevékenységek során kevesebbet beszél hozzá. Ezek mind olyan körülmények, amelyek alapján az lehet mondani, hogy ezekben a családokban a gyermek szellemi fejlődése könnyen olyan korlátokba ütközhet, amelyek kihathatnak az iskolai pályafutására, közvetve pedig egész életpályáját meghatározhatják.

A születéskor mért szociális jellemzők közül leginkább az anya iskolai végzettsége meghatározó. A születés körüli ártalmak (koraszülés, terhesség alatti dohányzás), a gyermekekkel történő kommunikáció jellege és ideje csak ezt követően vannak hatással a gyermek szellemi képességének alakulására a szegény családokban. Azt is meg kell jegyezni, hogy ezek a tényezők összefügghetnek egymással, ezért az egyes elemek önálló hatásáról csak nagy körültekintéssel lehet beszélni.

Az IQ vizsgálata mérhetővé teszi, hogy a gyermek birtokában vannak-e azok az erőforrások, amelyek szükségesek lesznek számára a sikeres iskolai pályafutáshoz. A családok anyagi helyzetét vizsgálva látható, hogy a gyermeki fejlődés során szignifikáns IQ-különbségek mutathatóak ki a leggazdagabb és a legszegényebb családok gyermekei között³³. Csecsemőkorban a gyermekek közti különbségek még nehezebben kimutathatóak, a szociális hátrányok az időben előrébb haladva, fokozatosan rakódnak rá a gyermek teljesítményére, képességeire. Tehát nem reménytelen a teljesítménykülönbségek csökkentése, azonban időben kell észlelni a problémákat, és reagálni rájuk.

---

³² Bass, 2007.

³³ Bass, 2007.

Az iskoláskor vizsgálatánál kimutatható³⁴, hogy a család vagyoni helyzetének változása hatással van a gyermek iskolai teljesítményére, ám ez a hatás legjobban a korai iskolai évek alatt érvényesül, később elveszíti jelentőségét. A gyermekek tanulmányi eredményére (így várható legmagasabb iskolai végzettségükre is) – szellemi képességeik alakulásához hasonlóan – az anya iskolai végzettségének van leginkább hatása. Ezt követően az apa foglalkozása a döntő tényező. Az adatok azt mutatták, hogy a gyermeki intellektus, a nem és a szociális háttér együttesen a gyermek iskolai pályafutását közel 50%-ban határozzák meg. Az iskolázatlan szülők, az alacsony foglalkozási státusz és a nem megfelelő vagyoni helyzet mind olyan tényezők, amelyek a gyermekek képességeinek forrását gyengítik, akadályozzák a képességek kibontakozását és felhasználását, ezáltal pedig iskolai kudarcokhoz vezetnek. A kutatások³⁵ alapján az is megállapítható, hogy mivel az iskolai tudás elemei egymásra épülnek, az első évek a leginkább meghatározók. Nagyon fontos a jó kezdés. A gyengén induló gyermekek sokszor nehezen tudják feldolgozni a kudarcot, és a rossz tanuló szerepviselkedésére szocializálódhatnak.

A fentiekben tárgyalt sajátosságokhoz hozzá kell tenni, hogy a kedvezőtlen anyagi helyzet nem közvetlenül, illetve nem önmagában veszélyezteti a gyermeket. A szegény családokban is elképzelhető, hogy a gyermek számára biztosítottak a fejlődése szempontjából szükséges szocializációs feltételek. Igaz, azt is meg kell jegyezni, hogy a tehetséges (megfelelően szocializált) szegény gyermekek helyzetét és életpályájuk alakulását nehezíti, hogy a kötelező iskolák elvégzésén túl a család általában nem engedheti meg magának, hogy a gyermek még évekig ne legyen kenyérkereső.

A gyermekeket veszélyeztető egyes körülmények, a gyermekszegénységhez kapcsolódó problémák enyhítése érdekében a következő területeken kell változásokat elérni³⁶:

A szegényebb családok körében lényegesen jobban kell tudatosítani a családtervezés fontosságát, így talán meg lehetne előzni, hogy ezekben a családokban a szülők szándékának ellenére rendszeresen és nagy számban szülessenek gyermekek.

Szintén nagyon fontos, hogy a már megszületett gyermekek esetében hatékony családgondozás működjön. Ki kell küszöbölni azokat a plusz kockázatokat (terhesség alatti dohányzás, alkoholfogyasztás, nem megfelelő táplálkozás), amelyek a gyermekek szellemi képességét negatívan befolyásolhatják.

---

³⁴ Bass, 2007.

³⁵ Bass, 2007.

³⁶ Bass, 2007.

A szegénység újratermelődését leginkább a családi szocializáció korai szakaszának körülményei, az ebben az időszakban a gyermeket ért hatások generálják. Ebben a szakaszban az anya-gyermek kapcsolatnak kitüntetett szerepe van. E kapcsolat alakulása (pl. megfelelő kommunikációs ingerek, megfelelő érzelmi kontaktusok) a gyermek értelmi fejlődését, iskolai pályafutását nagymértékben befolyásolja. A korai fejlesztés már az iskolakezdést megelőző években hangsúlyossá válik; fontos volna elérni, hogy az óvodában a tanuláshoz szükséges erőforrások a szegényebb családokban élő gyermekek számára is elérhetőek legyenek.

IRODALOMJEGYZÉK

Ambrus Péter (1988): A Dzsumbuj. Budapest, Magvető Kiadó.

Bass László – Darvas Ágnes – Dögei Ilona – Ferge Zsuzsa – Tausz Katalin (2007): A szegénység és kirekesztés változása 2001–2006. In: Gyerekesély füzetek 3. Budapest.

Bass László (2007): Az esélyegyenlőtlenségek dinamikája. In: Gyerekesély füzetek 2. Budapest.

Csanádi Gábor – Ladányi János (1992): Budapest térbeli-társadalmi szerkezetének változásai. Budapest, Akadémia Kiadó.

Kapitány Balázs – Spéder Zsolt (2007): Tanulmányok a budapesti szegénységről

Kerezsi Klára (1996): Családi Problémák és veszélyeztetettség. In: Gyermek, család, társadalom szociális munka gyermekek családjával: kézikönyv. Budapest, Szociológiai Intézet, p. 49–77.

Kiss Máté – Papszt Miklós – Temesi Balázs: Módszertani megjegyzések a gyermekvédelemben végzett vizsgálatok kapcsán. In: Család Gyermek Ifjúság 2008. 2. szám

Kovács Zoltán – Szirmai Viktória: Városrehabilitációs beavatkozások és a térbeli társadalmi kirekesztés: A társadalmilag fenntartható városfejlődés budapesti lehetőségei. In: Tér és Társadalom, 2006/1. XX. évf. p. 1–19.

Kukely György – Barta Györgyi – Beluszky Pál – Győri Róbert: Barnamezős területek rehabilitációja Budapesten. In: Tér és Társadalom, 2006/1. XX. évf. p. 57–71.

Ladányi János – Szelényi Iván (2005): A kirekesztés változó formái. Budapest, Napvilág Kiadó, p. 28–41.

Ladányi János – Szelényi Iván: Szuburbanizáció és gettósodás. In: Kritika, 1997. 7. szám, p. 4–12.

Szirmai Viktória: Globalizáció és a nagyvárosi tér társadalmi szerkezete. In: Szociológiai Szemle 2004/4. p. 3–24.

Szöllősi Gábor: A gyermekvédelmi probléma mint társadalmi konstrukció. In: Esély, 2003/2. p. 75–95.

Tomay Kyra: Slumosodás és városrehabilitáció Budapesten. In: Tér és Társadalom, 2006/1. XX. évf. p. 93–107.

Tornai István (2007): Gyermekszámlálás. Demos Magyarország Alapítvány.

Tosics Iván (2006): A nagyvárosok fenntartható fejlődése és Budapest jövőképe. In: Fenntartható fejlődés Magyarországon. Új Mandátum Könyvkiadó, p. 420–443.

Internetes források

A Budapesti Agglomeráció vándorlási folyamatai a '90-es években.
www.studiometropolitana.hu/doc/sm_bpagglo_vandorlas.pdf

Csizmady Adrienne: A paneles lakótelepek jövője, 2005.

http://archivum.epiteszforum.hu/muhely_utoxia/11Csizmadycikk.pdf

Spéder Zsolt: Gyermekvállalás szorító gazdasági körülmények, nyíló fogyasztási lehetőségek és bizonytalanság közepette, 2003. http://www.demografia.hu/Demografia/2003_2-3/Speder%20zsolt_tan.pdf